

Het millennium van Louis Le Roy

Fundamenten voor een complex

'Wat kan één mens in ruimte en tijd presteren? Deze vraag begon zich steeds meer aan mij op te dringen. Wij mensen hebben op aarde naar mijn vaste overtuiging wel wat meer te doen dan alleen naar de bloemetjes en de diertjes te kijken. Wij zullen, samen met andere creaturen, moeten kunnen functioneren! Daarom nam ik het besluit om de wilde tuin in Mildam als fundering te beschouwen voor de bouw van een "eco-kathedraal"; een ruimtelijke, landschappelijke of stedelijke structuur die zich – eindeloos in ruimte en tijd – op basis van de onderlinge samenwerking tussen mensen, planten en dieren tot zijn natuurlijke climaxvorm kan ontwikkelen.' Schrijft Louis Le Roy in 1990.¹ Het citaat bevat de kernpunten van zijn praktijktheorieën. Hij heeft in die zestien jaar zichtbaar bergen werk verzet aan zijn *Ecokathedraal* (1970-3000). En toch beschouwt hij de huidige vorm niet meer dan als basis. Louis Le Roy bouwt in ruimte en tijd.

Frank van der Ploeg

¹ Impressie van de *Ecokathedraal*, Mildam.

Louis Le Roy (*1924) is bekend geworden door zijn (publicaties over) 'wilde tuinen'. Zijn *Natuur inschakelen natuur uitschakelen* is een pleidooi om 'de scheiding tussen natuur en cultuur op te heffen' (aldus het juryrapport van het Fonds BKVB bij de toekenning van de oeuvreprijs in 2000). Wat beoogt Louis Le Roy in gang te zetten? Hij legt de basis voor langdurende projecten. De twee bekendste en misschien wel persoonlijkste zijn de Kennedylaantuin in Heerenveen en uiteraard de *Ecokathedraal* in Mildam.

Louis Le Roy heeft een opleiding als beeldend kunstenaar. Hij voelt er na zijn academiëtijd echter niets voor om zich te storten in de kunstwereld, waar het er om gaat werk te produceren voor de verkoop. Wel geeft hij dertig jaar lang les in tekenen en kunstgeschiedenis. Sporen van deze en andere disciplines zijn volop in zijn woonhuis aanwezig. Zo hij stenen stapelt voor zijn buitenprojecten, zo groeien de boekenbergen voortdurend aan. Maar ook zijn collectie kristal weerspiegelt zijn bouwactiviteiten. Zorgvuldig op elkaar geplaatste glazen vazen, bollen en andere objecten wachten geduldig op de voortdurende herschikkingen die Le Roy verricht. Hierin ziet hij parallellen met de Barok, zijn lievelingsperiode uit de kunstgeschiedenis. Louis Le Roy is geen kluisenaar die zich heeft teruggetrokken uit het openbare leven. Integendeel. Hij is zich zeer bewust van de politieke actualiteit die veel onheil predikt. Hij verzamelt de omineuze voorspellingen in knipsel-mappen om later aan te kunnen tonen dat de opstellers het niet juist hadden. Hij is ook geen zonderling; hooguit zou je de man en zijn ideeën uitzonderlijk kunnen noemen. Maar ook dat is slechts een kwestie van tijd, zo is zijn vaste overtuiging.

Tijd

Kortetermijndenken gaat er bij hem niet in. Het probleem is volgens Le Roy dat er nooit al te ver vooruit wordt gekeken. Besturen vanuit een politieke achtergrond hebben een relatief kort bestaan, waardoor er binnen die termijn moet worden gepresteerd en waarbij de politici zich – zeker tegenwoordig – graag op 'laten afrekenen'. Le Roy heeft veel voorbeelden van stadsbesturen die zeer geïnteresseerd waren om een wilde tuin aan te leggen en daar ook de (financiële) middelen voor beschikbaar wilden stellen, maar (uiteindelijk) niet de factor tijd. Een mooi succes boekte hij op 29 juni 2005 bij de gemeente Heerenveen: hij sloot een honderd-jarig contract af!² Deze intentieverklaring was hard nodig om zijn Kennedylaantuin nieuw leven in te blazen. Het belangrijkste aspect van deze overeenkomst is 'dat de gemeente en de stichting [Tijd] de intentie hebben uitgesproken [...] dat het opnieuw in gang gezette proces minstens 100 jaar zal worden bevorderd, althans niet zal worden verstoord. De stichting zal het proces gedurende minimaal 100 jaar adopteren, de gemeente zal het proces gedurende minstens 100 jaar eerbiedigen.'³

Het gonst van de activiteit in de Kennedylaan in Heerenveen. Dat is de laatste jaren – waar het

2

menselijke activiteit betreft – anders geweest. Louis Le Roy startte hier één van zijn langlopende projecten eind jaren '60. Nu geeft hij aan dat hij destijds de strook grond gewoonweg heeft opgeëist van de toenmalig verantwoordelijken. De Kennedylaan is een goede kilometer lange en vrij brede weg, waar in de middenstrook tussen de rijbanen in aanvankelijk ruimte was gepland voor sportactiviteiten. Le Roy – bepaald geen voorstander van het planologische uitwerken van elke vierkante centimeter – was furieus.

Misschien wel tot zijn eigen verbazing kreeg hij de lap grond in beheer. Zijn eerste aanpak was om niveauverschillen aan te brengen door allerhande puin en resten (beddenspiralen e.d.) te storten. Doel was om de (directe) buurtbewoners aan te zetten om energie te steken in de voortdurende opbouw van de strook. Het idee sloeg aan, zo blijkt wanneer je er nu komt. De strook is zó anders dan wat je van stedelijke plantsoenen verwacht!

Er trad echter uiteindelijk verwaarlozing op, omdat de beoogd participierenden blijkbaar wel tevreden waren met een bepaald eindresultaat. En dat strookt nu juist niet met de grondgedachte van Le Roy. Op dit moment is dan ook met hernieuwd elan een nieuwe fase aangebroken. Overeenkomstig het genoemde convenant is een bouwmeester aangesteld. 'Zijn taak zal zijn de creatieve inbreng van individuen zodanig richting te geven, dat recht wordt gedaan aan de essentie van interactie tussen menselijke creatieve energie en ecologische processen in ruimte en tijd [...].' En zo rijden schoolkinderen – in de tijd van hun biologieles! – kruiwagens met stenen rond en bouwen ze op aanwijzingen van speciale gemeentewerkers mee aan de toekomst. Bestuursleden van Stichting Tijd geven rondleidingen om in de hoofden van verantwoordelijken en geïnteresseerden de theorieën van Le Roy langs de kronkelwegen van de praktijk in te bedden.

De hele wijk aan één zijde van de Kennedylaan gaat tegen de vlakte om plaats te maken voor nieuwe bebouwing op ecologische gronden. Een sporthal die op de nominatie staat gesloopt te worden, blijkt zeldzame vleermuizen te huisvesten. Volgens de habitatwet is de gemeente verplicht om te proberen de vleermuizen een

alternatief te bieden. Er liggen dan ook rioolpijpen klaar die worden dichtgemaakt aan twee kanten met uitzondering van een kleine in- en uitvliegopening. Het zou de bewoning van de strook nog diverser maken. Er komen al ringslangen en hermelijnen voor en dat midden in stedelijk gebied. De rijkdom in flora en fauna is mooi, maar dat is voor Le Roy nooit een doel op zich. Vrijheid van het planologische juk en de fusie tussen cultuur en natuur zijn dat eerder.

Het ecokathedrale proces

Het grote woord moest er maar eens uit. Bouwt Louis Le Roy in Mildam niet eigenlijk aan de grootste folly ooit? Hoewel bij de erkenning van een folly het oordeel normaal moet worden overgelaten aan buitenstaanders, kan ook hier Le Roy het tegendeel beargumenteren. Zelfs de gebruikelijke definities van follies zijn hem al te breed. Waar men kan betogen dat het gaat om nutteloze bouwkundige structuren in een allegaar aan stijlen ziet Le Roy maar één soort echte folly en wel de stapels restmateriaal die overbleven na de aanleg van de Via Appia.⁴

Wim Meulenkamp betoogt elders in deze kM (p.33): 'De ideale folly is gevaarlijk, subversief, krankzinnig en laat zich niet vangen. Andere follies zijn gemakkelijk, sjabloonachtig en conformeren zich aan een mode.' Met een dergelijk predikaat kun je (maar dan zouden we een sprong van 1.000 jaar vooruit in de tijd moeten maken) de *Ecokathedraal* wellicht bezien.

Belangrijk om in gedachten te houden, is dat zijn bouwen een gaand proces is zonder eindresultaat voor ogen en dat is bij alle follies bepaald wel het geval, strikte definitie of niet.

Louis Le Roy bouwt niet zozeer een (Eco)kathedraal, hij bouwt volgens het 'ecokathedrale proces'. Het kathedrale zit hem in het werken aan een bouwkundige structuur vanuit een eenvoudig basisprincipe. Het bouwen van een kathedraal ging in de Middeleeuwen – in de optiek van Louis Le Roy – uit van een eenvoudig ontwerp. Maar de bouw strekte zich over zo'n lange periode uit dat tussentijds steeds praktische aanpassingen werden gedaan. Le Roy: 'Stel dat de mensen in de middeleeuwen tijdens hun leven ook het eindproduct van hun werk gezien zouden willen hebben. Dan zou er immers nooit

3

ook maar één kathedraal gebouwd zijn!⁵ Zijn eigen bouwsels volgen het kathedrale in het eenvoudige bouwproces, maar dan zonder de religieuze achtergrond van de opdrachtgever. Le Roy liet de gemeente Heerenveen 2.500 tien-tonnerladingen voor stratenmakers overtollige stoeptegels, straatklinkers, ontwateringputjes en ander steenachtig materiaal ('geen puin!') op zijn land storten. De bouwsels van Le Roy zijn – in aanzet – dicht van structuur: geen kamers, compartimenten of zalen. Wel: gangen tussen meerdere stapels en torens. Het is moeilijk voor te stellen dat dergelijke bouwsels – zoals hij stelt – de honderd meter kunnen halen. (Le Roy benadrukt wel dat ze in verhouding moeten zijn met het grondoppervlak en de omgeving. Het proces in Mildam vindt plaats tegen de achtergrond van een dorp. Grotere hoogtes zijn veel beter voorstelbaar, wanneer bij een stad als New York (wolkenkrabbers!) zou worden gebouwd volgens Le Roy's principes.) Instorten doen ze in ieder geval niet. Wat lijkt op omgevallen of ingestorte ruïnes zijn in feite delen die nog niet zijn bewerkt. Constructief zit alles goed in elkaar. Le Roy vermijdt cement: dat geeft de natuur meer ruimte om te spelen met de structuren. Hij heeft een sterke stut voor zijn eindeloze muren, bestaande uit trottoirbanden en daarbovenop een laag – hoe kan het ook anders – restmateriaal van het restmateriaal. Door de muren iets naar binnen te stapelen, leunen ze tegen de inhoud en zo kunnen de stenen alleen de juiste kant op leunen. Het gewicht dat op de onderste stenen rust, moet enorm zijn. Een ingenieur uit Delft kom al een aantal jaren controleren of er stenen zijn bezweken. Dat blijkt keer op keer niet het geval. Tot de niet geringe verbazing van de ingenieur. Immers, in alle boeken is te vinden

2-3 Impressies van de *Ecokathedraal*, Mildam.

4-5 De Kennedylaantuin in Heerenveen in herontwikkeling.

dat dit soort stenen het begeven wanneer een bepaalde hoeveelheid gewicht op het eigen gewicht komt. Le Roy weet wel beter. Hij merkt triomfantelijk op dat hij al heel wat heeft door-gestreept aan wetmatige principes. Proefonder-vindelijk vastgesteld aan zijn eigen bouwsels. De eco-dimensie van het proces is ook vrij duidelij. Het stapelprincipe en het afzien van cement maakt het de natuur gemakkelijker haar intrede te doen. Letterlijk. 'Niet alleen kunnen planten zich wortelen in de groeven en kieren, maar ook houden de steenstapels het regenwater lang vast en spelen zij een rol in de vochtthou-ding.'⁶ Er ontstaan zo op microniveau verschil-lende klimaten: nat, droog, koud en warm. Met een navenante biodiversiteit tot gevolg.

Klassieke voorbeelden?

Hét verschil tussen de projecten van Le Roy en de bouwactiviteiten uit de (Klassieke) Oudheid: het werken in harmonie met de natuur. Neem de zuidkust van Turkije die rijk is aan ruines van een aantal perioden met de nadruk op de Lykische tijd. Op het eerste gezicht zijn alle 'sites' vergelijkbaar met die van de *Ecokathedraal* in Mildam. Maar op locaties als Termessos en Perge zijn de voormalige steden overwoekerd door de natuur. De natuur heeft het hier overgenomen, na eerst te zijn uitgesloten. De mens heeft op deze plekken eeuwenlang de natuur zijn wil opgelegd, maar is door veroveringen en oorlogen uiteindelijk verdreven. Met als gevolg dat de stenen resten zijn verlaten en de natuur heeft kunnen woekeren. Met de nodige aardbevingen (en latere plunderingen door de moderne mens) begint het landschap steeds meer de vorm aan te nemen van vóór de menselijke bemoeienis: een rotslandschap. Everzwijnen (?) woelen de grond om, wind, regen en kleine dieren als hagedissen zorgen voor verdere erosie. Le Roy daarentegen geeft vegetatie de ruimte om in harmonie te bouwen aan zijn structuren. Hij weet wel dat de natuur – alleen al door de factor tijd – uiteindelijk niet uit te sluiten is. Maar zolang de

mens actief blijft in het proces kunnen beide pij-lers samenwerken. Noem het tuinieren op grote schaal. Volgens dat principe geeft de mens rich-ting, waarop de natuur reageert. Hierop volgt weer een reactie van de mens. En dat eindeloos. Het uitsluiten van deze eeuwigdurende ont-wikkelingen is een bezwaar van Le Roy dat wordt gedeeld door een geestverwant, de Australische landschaparchitect Julian Raxworthy. Raxworthy gaf het aan bij zijn visie op de 'Europese landschaparchitecturale pro-ductie'. Vegetatie wordt gebruikt zoals gewone bouwstenen en eerder nog als sluitpost van een project. Architecten zijn er op gericht om een 'volmaakte' structuur af te leveren. '[...] the designers real involvement stops after a year of its constructions'. En dat betekent in de praktijk structuren die bij voorkeur onderhoudsvrij zijn. Wanneer ook vegetatie 'technisch wordt bena-derd', zo betoogt Raxworthy, dan gaat men voor-bij aan het opportunisme van bepaalde organis-men. Vegetatie kan voor vernieuwing zorgen in ontworpen landschappen: 'By novelty here, I mean it offers the spontaneous production of innovation and surprise. It offers serendipity.'⁷

Percentageregeling

In de wereld van de beeldende kunst is de per-centageregeling bekend. Bij (ver)bouwing(ing) van rijksgebouwen moet – kort gezegd, er zijn nogal wat voorwaarden – 0,5 tot 2% van de bouwsom worden besteed aan (beeldende) kunst.⁸ Louis Le Roy heeft een geheel eigen percentageregeling. Elke stad, groot of klein, zou 1% van het stadse gebied moeten bestemmen voor ecokathedrale processen. Zijn ideaal is dat er dubbelsteden ontstaan. De steden die we allemaal kennen en waarin de hectiek en vooral de waan van de dag de overhand heeft, worden gecompenseerd door delen waar de factor tijd processen aan elkaar verbindt. In deze delen van de stad kan, in samenwerking met de natuur, worden gebouwd. Le Roy is fel gekant tegen reser vaat-denken. Flora en fauna isoleren van de mens achter hekken is bepaald niet wat hem voor ogen staat. De mens mag best wat richting geven, fundamenteel aanreiken en bovenal: zijn energie inzetten. Le Roy: 'In alle grote steden is werk-loosheid. Denk je eens in wat je daarmee zou

kunnen doen?' Le Roy betoogt nog maar eens dat alles wat er in Mildam is bereikt is, vrijwel – de laatste jaren zijn er stapelaars in opleiding – geheel uit zijn eigen energie komt. En stel je dan eens voor dat je een paar duizend menskrachten kunt inzetten?

Louis Le Roy streeft geen eindproduct, eindsituatie of eindstand na. Hij creëert fundamenteel erfgoed. In gedachten en fysiek. Om ervoor te zorgen dat de door hem in gang gezette proces-sen in beweging blijven, laat hij zijn Stichting Tijd de *Ecokathedraal*, De Kennedylaan en zijn woning in Oranjewoud na. Aansluiting op de ecologische hoofdstructuur is daarbij een uit-gangspunt. Louis Le Roy is de jongste niet meer, maar hij heeft alle tijd van de wereld.

Meer weten?

www.ecokathedraal.nl / www.stichtingtijd.nl

1 Dit citaat, en nog 104 andere, is opgenomen (pp.11-12) in: Boukema, Esther, en Philippe Vélez McIntyre, *Louis G. Le Roy. Natuur Cultuur Fusie*, Rotterdam (Nai Uitgevers) 2002, ISBN 90-5662-278-1. Dit boek, gepubliceerd naar aanleiding van de toekenning van de oeuvreprijs 2000 van het Fonds BKVB, bevat verder drie artikelen en talloze foto's, onder andere van verschillende stadia van het bouwproces in Mildam.

2 Voor achtergrondinformatie zie: www.archined.nl/archined/4820.html

3 Voor de volledige tekst van de overeenkomst zie: www.stichtingtijd.nl/intentieverklaring.html

4 De Via Appia is de belangrijkste en oudste heirbaan die Rome verbond met Capua; Later werd hij verlengd via Benevento, Venosa en Taranto tot Brindisi. De lengte bedroeg ± 558 km.

5 Zie Boukema, Esther, hiervoor noot 1, p.12.

6 Vollaard, Piet, 'Time-based Architecture in Mildam. De Eco-kathedraal van Louis Le Roy (ca. 1970-3000)', in: Boukema, Esther (hiervoor noot 1), p.20.

7 Raxworthy, Julian, 'Transgressing edges and doing time', lezing voor de 4th European Landscape Architecture Biennale, 24 maart 2006.

8 Voor de gehele regeling zie: www.rijksbouwmeester.nl/werk/Percentageregeling_16_08_2004_website.pdf

Frank van der Ploeg is kunsthistoricus en eindredacteur van KM.

4

5

